

מבט על, גיליון 678, 25 במרס 2015

בחירות 2015

יהודה בן מאיר

על מנת להבין את הרקע לבחירות לכנסת שהתקיימו ב-17 במרס 2015 כמו גם את תוצאותיהן ואת הרכב הממשלה הבאה, צריך להכיר את שיטת הממשל בישראל ואת מבנה החברה הישראלית והמערכת הפוליטית. מאז הקמתה, שולטות בישראל ממשלות קואליציוניות. עד לזמן הווה, אף מפלגה לא זכתה ברוב בכנסת וסביר מאוד שהמצב הזה יימשך בעתיד הנראה לעין. משום מתכונת הממשל הקואליציוני, הקיימת בישראל לא מספר הקולות שקבלו המפלגות קובע ואפילו לא מספר חברי הכנסת, אלא מי מחברי הכנסת הנבחרים יכול להרכיב קואליציה. משום כך אנו צפויים לממשלה ימנית בתוספת מפלגת מרכז אחת על אף שגוש השמאל—מרכז זכה ב-63 מנדטים, היינו רוב בכנסת. הסיבה לכך נעוצה במבנה של המערכת הפוליטית בישראל, לפיו לא כל מפלגה מוכנה או יכולה לשבת בכל קואליציה.

הרקע לבחירות

קיומן של בחירות לכנסת במרס 2015 מהווה תופעה חריגה בהיסטוריה הפוליטית של ישראל. זו פעם שנייה בתולדות המדינה ופעם ראשונה לאחר 53 שנים, שבחירות לכנסת התקיימו שנתיים לאחר הבחירות הקודמות. בעבר, היו מקרים רבים בהם הכנסת לא סיימה את מלוא תקופת כהונתה, ועם הזמן הפך הדבר לשגור. אך, למעט אותם שני מקרים, הבחירות הוקדמו מהמועד הקבוע בחוק (קדנציה מלאה של כל כנסת היא בין ארבע ל-ארבע וחצי שנים) במספר חודשים ולכל היותר שנה.

הסיבה לקיומן של בחירות תוך שנתיים, דבר שלא הוסיף לתחושת היציבות השלטונית, נעוצה בתוצאות הבחירות ב-2013. בתום אותן בחירות, ביקש בנימין נתניהו להקים קואליציה עם מה שהוא קורא "שותפיו הטבעיים", שמנו 61 חברי כנסת בתוספת מפלגה נוספת. אך כתוצאה מברית אד-הוק שנכרתה בין "הבית היהודי" ל"יש עתיד" (שלא כאן המקום להיכנס לסיבותיה) נכפתה על נתניהו ממשלה שהרכבה היה שונה – "יש עתיד", "הבית היהודי" ו"התנועה", אך בלי המפלגות החרדיות. ממשלה זו סבלה מחריקות רבות ובסוף 2014, בעקבות "חוק ישראל היום", הוויכוח על חוק הלאום ותקציב 2015, המתח הגיע לשיאו. ראש הממשלה, שהושפע כנראה מהסקרים של נובמבר-דצמבר 2014, שנתנו לגוש הימין בראשותו בין 70 ל-75 מנדטים החליט לפרק את הממשלה ולהביא לבחירות חדשות. היה בכך הימור גדול מצדו – הימור אשר בסופו של יום הצליח, אם כי לא בקלות ולאחר לא מעט תהפוכות.

תוצאות הבחירות

התוצאה הברורה והמרכזית של הבחירות היא, כמובן, העובדה שבנימין נתניהו זכה בקדנציה נוספת כראש הממשלה. הבחירות הללו נסובו בעיקר סביב דמותו של בנימין נתניהו וסביב השאלה האם הוא ימשיך לכהן כראש הממשלה או יוחלף על ידי מועמד האופוזיציה – יצחק הרצוג. שאלה זו הוכרעה, כאמור, לטובתו של נתניהו. עם זאת, יש לזכור שנתניהו לא נבחר בבחירות ישירות כראש ממשלה. בחירתו מחדש, היא תוצאה של הרכב הכנסת ה-20, המשקף את תוצאות הבחירות אך היא גם תוצאה של הדינמיקה המאפיינת הרכבת קואליציות בישראל. משום כך יש מקום לבחון יותר לעומק את התוצאות ומשמעותן ולנסות לעמוד על מספר תופעות ותהליכים הראויים לציון ואשר ייתכן והיו להם השלכות חשובות בעתיד.

ראשית, באשר לתוצאות עצמן. מקובל להתייחס לתוצאות אלו מבחינת ה"גושים" היינו גוש ימין-חרדים וגוש שמאל-מרכז-ערבים. חלוקה זו רחוקה מלהיות מדויקת משום שהגושים – כל אחד בתוכו – אינם עשויים מעור אחד וקיימים לא רק הבדלי ניואנסים אלא הבדלים של ממש בין החברים בו. עם זאת, לצורך הניתוח ובעיקר מבחינת קואליציות אפשריות, אין מנוס מדבר במונחים של

גושים, אם כי מאז הצלחתה המרשימה של "יש עתיד" בבחירות 2013 וביתר שאת לאחר הבחירות הנוכחיות, מן הראוי לדבר על שלושה גושים: גוש ימין-חרדים, גוש שמאל-ערבים וגוש המרכז. בניגוד לרושם שאולי נוצר במקומות מסוימים, בבחירות 2015, גוש הימין-חרדים לא זכה לרוב ואף איבד 4 מנדטים. בכנסת ה-20, גוש הימין מונה 57 מנדטים (הליכוד-30, הבית היהודי-8, ישראל ביתנו-6, ש"ס-7 ויהדות התורה-6), וזאת לעומת 61 מנדטים בכנסת היוצאת. גוש השמאל-ערבים גדל בשני מנדטים ומונה 42 מנדטים (הגידול מתבטא כולו בתוספת 2 מנדטים לרשימה הערבית המשותפת). גוש המרכז גדל אף הוא ב-2 מנדטים ומונה 21 מנדטים (יש עתיד-11 וכולנו-10), וזאת לעומת 19 מנדטים ליש עתיד בכנסת הקודמת.

השינויים העיקריים שחלו במפת הכנסת חלו כולם בתוך הגושים. הליכוד זכה בניצחון גדול והגדיל את כוחו ב-10 מנדטים, היינו 50 אחוז – דבר שהוא לפי כל קנה מידה הישג מרשים. אולם, הגידול המרשים הזה בכוחו של הליכוד בא כולו מתוך גוש הימין – 5 מנדטים מישראל ביתנו, 4 מנדטים מ"הבית היהודי" ומנדט אחד מ"יהדות התורה" (בנוסף לכך ש"ס איבדה 4 מנדטים). בגוש השמאל-ערבים, מפלגת העבודה התאחדה עם התנועה של ציפי לבני ואילו "קדימה" של שאול מופז (2 מנדטים בכנסת הקודמת) נעלמה, וכך הגיעה (לאחר שלקחה גם מנדט אחד ממר"צ), תחת השם החדש "המחנה הציוני", ל-24 מנדטים – הישג שלא זכתה לכמותו מאז בחירות 1992. בגוש המרכז, קמה מפלגה חדשה – "כולנו" של משה כחלון אשר התחלקה כמעט שווה בשווה עם "יש עתיד" ב-21 המנדטים שקבלו שתי מפלגות המרכז המובהקות, וזאת לעומת 19 מנדטים שקיבלה "יש עתיד" לבדה בבחירות הקודמות.

לאחר שמתבהר הרכבה של הכנסת מגיע השלב הקריטי של בניית קואליציה, וכאן באה לביטוי החולשה הבסיסית של גוש השמאל. חולשה זו נעוצה בעובדה שהרשימה הערבית המשותפת, כיום המפלגה השלישית בגודלה בכנסת, המונה 13 מנדטים, מהווה שותפה נאמנה בגוש לצורך ניהול אופוזיציה אך מנועה – על פי החלטתה ורצונה שלה – מהשתתפות בקואליציה כלשהי. ואכן ראשיה הודיעו עוד לפני הבחירות, כי לא יהיו מוכנים להשתתף בממשלה גם בראשותו של הרצוג ו"המחנה הציוני". ביטוי לקושי האינהרנטי של הרשימה המשותפת לשתף פעולה במסגרת ממשלה וקואליציה עם מפלגות יהודיות ציוניות – קושי הנעוץ בקונפליקט הישראלי-פלסטיני והיהודי-ערבי – ניתן לראות בסירובה לחתום על הסכם עודפים עם מר"צ, המפלגה הפרו-ערבית והשמאלית ביותר בנוף הפוליטי (הסכם שהיה עשוי להוסיף לה עוד מנדט), ובהימנעותה מלהמליץ לנשיא להטיל את הרכבת הממשלה על יצחק הרצוג. ללא הרשימה המשותפת, לגוש השמאל עם גוש המרכז רק 50 מנדטים – פחות מהדרוש כדי להקים קואליציה. וזה מה שעומד ביסוד התוצאה המרכזית של הבחירות, היינו המשך שלטונו של בנימין נתניהו.

לבסוף, מן הראוי לעמוד על שלש תופעות שאולי משקפות מגמות עתידיות: א. עליית כוחן של שתי המפלגות הגדולות. לראשונה, מזה שנים, שתי המפלגות הגדולות מתקרבות לרוב בכנסת (54 מנדטים). אם המגמה הזאת תימשך, עשויה להיות לה השפעה רבה על יכולת הממשלות ועל הנוף הפוליטי בישראל; ב. עליית כוחה של הרשימה הערבית המשותפת. הייצוג הערבי גדל ב-2 מנדטים וזו פעם ראשונה שהייצוג הערבי בכנסת שווה לייצוג של המגזר החרדי. הדבר נבע, בעיקר, מגידול באחוז ההצבעה במגזר הערבי אם כי הוא עדיין נמוך (בלפחות 10 אחוז) מזה שבציבור היהודי. אם שעור ההשתתפות בהצבעה של אזרחי ישראל הערבים ימשיך לעלות וישתווה לזה של היהודים, הרשימה הערבית עשויה להגיע גם ל-18 מנדטים ואם תתלווה לזה נכונות גדולה יותר להשתלב באופן מלא במערכת הפוליטית הכלל ישראלית, עשויה להיות לכך השפעה דרמטית על דמות הממשלות העתידיות ועל הנוף הפוליטי כולו; ג. קיימת תופעה בשנים האחרונות שמדי בחירות קמה מפלגה חדשה אשר זוכה בנתח לא מבוטל של הקולות. כנראה שקיים פלח בציבור אשר הצבעתו, היא הצבעת מחאה או הצבעה שמחפשת משהו חדש מחוץ למפלגות הקיימות. אם מגמה זו תימשך, גם לה עשויה להיות השפעה חשובה על המערכת הפוליטית.

הממשלה החדשה

הרכבה של הממשלה שתקום אינו ידוע בוודאות; בידי מר נתניהו כמה חלופות. עם זאת, ניתן להעריך בסבירות גבוהה שתקום ממשלה צרה שתורכב מה"ליכוד", "כולנו", "הבית היהודי", "ישראל ביתנו" והמפלגות החרדיות ותהנה מתמיכה של 67 חברי כנסת – כמספר חברי הכנסת אשר המליצו לנשיא על מר נתניהו כמרכיב הממשלה. אשר לדרכה ומדיניותה של ממשלה כזו, ניתן בשלב זה רק לומר שהאיש הדומיננטי בה יהיה ראש הממשלה והוא יחנה ממידה רבה מאוד של גמישות וחופש פעולה בקביעת מדיניות החוץ והביטחון שלה.